

Kommentarer kring anmälan med diarienummer 2022/10022:

Detta är ett svar på en anmälan om en misstanke om avvikelse från god forskningssed som i sig inte påstår att en avvikelse har gjorts utan ställer upp ett antal frågor som anmälaren (Anders Ahlberg vid LTH) skulle vilja ha utrett. En viktig punkt som upp är i vilken mån känsliga personuppgifter inkluderas i studien, vilket den inte gör i etikprövningslagens mening. Anmälaren tar upp tre punkter; (1) en fråga huruvida etikprövning har gjorts, (2) en fråga om samtycke från, och information till, deltagare, och (3) en mer allmän kommentar kring vilka åtgärder som har vidtagits för att säkerställa anonymitet. Jag kommer nu kommentera dessa i angiven ordning.

1. Etikprövning har inte genomförts. Etikprövning behövs för forskning som beskrivs i 3–4 §§ etikprövningslagen. I 3 § regleras känsliga personuppgifter, och paragrafen hänvisar till unionsrätten, närmare bestämt kap II, art. 9, p. 1 i dataskyddsförordningen (hädanefter benämnd GDPR) för att definiera vad som ska anses känsligt. Från GDPR framgår tydligt att kön och socioekonomisk status inte är att betrakta som känsliga personuppgifter, vilket anmälaren felaktigt hävdar. Inte heller är foton på personer känsliga personuppgifter.¹ Studien som anmälaren riktar sina anklagelser mot har inte behandlat känsliga personuppgifter och frågan om en etisk prövning utifrån dessa grundvalar kan därmed lämnas utan avseende.

Notera att den aktuella studien endast behandlar personuppgifter från de registrerade studenterna. Det innebär att 4 § 2 etikprövningslagen inte är tillämplig, eftersom det enligt förarbetena (prop. 2007/08:44, s. 33–34) krävs en ”aktiv handling [från forskarens sida]” där forskningspersonen uppenbart riskerar att skadas fysiskt eller psykiskt, alternativt att forskningsprojektet syftar till att påverka forskningspersonen fysiskt eller psykiskt genom att en direkt reaktion hos forskningspersonen ska kunna registreras (ibid., s. 33), för att detta lagrum ska kunna tillämpas. Som ett exempel på det

¹ Notera att biometriska uppgifter räknas som känsliga. Från Integritetsskyddsmyndighetens hemsida framgår det emellertid tydligt att ”foton på människor är bara biometriska uppgifter när de behandlas med teknik som möjliggör identifiering eller autentisering av en person, till exempel teknik för ansiktsgenkänning”. Vanliga foton räknas alltså inte som känsliga personuppgifter.

förstnämnda nämns forskningsprojekt där intervjuobjektet ombeds beskriva tidigare erfarenheter av tortyr (ibid., s. 35), respektive ”forskning inom klinisk psykologi som avser att finna behandlingsmetoder” (ibid., s. 34–35); båda dessa ligger mycket långt från denna studie. Det heller inte så att själva vetenskapen, som personen kan ha fått via media eller genom att besöka forskarens hemsida, att personens registerdata eventuellt har använts i forskningen, kan skada personen psykiskt. För det första rör det sig inte om en aktiv handling visavi den registrerade från forskarens sida, för det andra säger förarbetena att även om en sådan registerstudie skulle ha samlat in känsliga personuppgifter (vilket alltså inte är fallet här), ”torde [en sådan situation] inte påverka den enskilda individen i någon större utsträckning” (ibid., s. 26), och för det tredje är det inte troligt att ”en typisk forskningsperson” (ibid., s. 52) skulle likställa en sådan vetenskap med upplevelser av tortyr. I punkt 3 kommenterar jag ytterligare vilka åtgärder som har vidtagits för att säkerställa anonymitet.

Det enda samspelet mellan forskare och forskningspersoner i detta projekt sker vid insamlingen av jurymedlemmarnas poängsättning av bilderna. Det är emellertid inte alls så att själva bedömandet av bilders utseende är en sådan psykisk påverkan som avses i 4 § 2 etikprövningslagen; detta har för övrigt redan prövats av Öneps föregångare (dnr Ö 24–2007). Sedan dess har lagen utökats med att forskningspersonen inte får löpa en uppenbar risk att bli negativt psykiskt påverkad av forskningsprojektet (detta måste också gälla ”en typisk forskningsperson”; se prop. 2007/08:44, s. 52). Hur en bedömning av bilder som genomförs av samtyckande personer kan likställas med en sådan extrem psykisk påverkan som förarbetena beskriver framgår inte av anmälan, och kan lämnas utan avseende.

Jag vill även göra Nämnden uppmärksam på att Etikprövningsmyndigheten har uttalat sig i frågan via media. Sveriges Radio P3 (Instagraminlägg 2022-10-31) skriver följande: ”Enligt Etikprövningmyndigheten blir det allt vanligare med forskningsresultat som använder sig av material från sociala medier och det finns inga krav på att den typen av material ska granskas. ’En människas utseende behöver ju inte säga något om personens hälsa eller religiösa övertygelse, utan det kan ju bara visa en persons utseende rakt upp och ner. Det i sig behöver inte innefatta någon känslig personuppgift, säger Johan Modin vid Etikprövningsnämnden’ (sic, recte *Etikprövningsmyndigheten*)”.

En registrering i PULU har som brukligt gjorts, och kan fås på begäran.

2. Data rörande betyg, kön, och föräldrars inkomst har inhämtats från offentliga register. Dessa är offentliga handlingar i enlighet med 2 kap. tryckfrihetsförordningen. Bilder på studenter finns offentligt tillgängliga via sociala medier. Ett verk som enligt 8 § upphovsrättslagen har gjorts tillgängligt för allmänheten räknas som offentliggjort i lagens mening. Det är uppenbart att en publicering på sociala medier, som flera miljarder människor i världen kan ta del av, räknas som ett offentliggörande. Det vore även tillåtet att inkludera de offentliggjorda bilderna i själva artikeln/avhandlingen (2 kap. 23 § 1 upphovsrättslagen), vilket jag emellertid inte har gjort med hänsyn till de registrerades integritet. Studenter som inte kunnat hittas på sociala medier har inte använts.

Såväl i amerikansk lag som i unionsrätten finns motsvarande skydd för forskare som vill använda publikt tillgängligt material i sin forskning. I unionsrätten är det exempelvis så att även om forskningen skulle göras på det som betraktas som känsliga personuppgifter och som i normalfallet vore förbjudet – notera dock att kön, föräldrars inkomst och bilder på personer inte räknas hit – så skulle det vara möjligt att genomföra om ”behandlingen rör personuppgifter som på ett tydligt sätt har offentliggjorts av den registrerade” (kap. II, art. 9, p. 2e i GDPR). Vidare är det naturligtvis frivilligt att offentliggöra bilder på sig själv i sociala medier, och som användare av sociala medier bör man känna till att bilderna kan användas av andra. Det förfarande som använts i min artikel är alltså standard i litteraturen.

Angående samtycke gäller att behandling av personuppgifter i forskning anses vara en uppgift av allmänt intresse som är laglig grund enligt GDPR artikel 6 och då behövs inte samtycke. Faktum är att statliga myndigheter helst *inte* ska använda sig av samtycke som rättslig grund (<https://www.imy.se/verksamhet/dataskydd/det-har-galler-enligt-gdpr/rattslig-grund/samtycke/>). Således går det att konstatera att om uppgifterna inte hämtas direkt från forskningsdeltagarna utan från offentliga källor och det inte finns någon direkt interaktion mellan forskare och forskningsperson, så krävs inget samtycke. Detta framgår även av universitetets egna riktlinjer, vilka finns på Medarbetarwebben (<https://www.medarbetarwebben.lu.se/stod-och-verktyg/personuppgifter-och->

[dataskydd/omradesspecifik-information/forskning](#)). Samtycke kan dock även krävas när forskning sker på känsliga personuppgifter i 3 §, vilket emellertid inte är fallet här och som därmed inte behöver behandlas i detalj. Däremot har samtliga jurymedlemmar samtyckt till att vara med i studien.

Även om samtycke inte krävs, kräver unionsrätten att deltagarna i studien informeras om sina rättigheter. Det har gjorts på så sätt att det under studiens gång har funnits offentligen tillgängligt (via min hemsida) ett dokument som är utformat enligt kap II., art. 14, p. 1–2 i GDPR, och där olika aspekter av studien diskuteras, bl.a. vilka uppgifter som samlats in och vem som är personuppgiftsansvarig. Detta har tagits bort i samband med publicering av artikeln. Notera att det inte är så att denna information behöver skickas ut enskilt till alla deltagare om forskaren bedömer det som förknippat med alltför stor arbetsbörda (jmf. kap II., art. 14, p. 5 i GDPR); bara att ”lämpliga åtgärder [ska vidtas] för att skydda den registrerades rättigheter och friheter och berättigade intressen, inbegripet göra uppgifterna tillgängliga för allmänheten” (ibid.). Även detta tas upp på Medarbetarwebben (<https://www.medarbetarwebben.lu.se/stod-och-verktyg/personuppgifter-och-dataskydd/omradesspecifik-information/forskning>)

3. I likhet med andra tidskrifter kräver *Economics Letters* att data finns tillgänglig för att möjliggöra replikation. I datafilen finns inga uppgifter som kan knytas till den enskilde. Det är alltså inte möjligt att identifiera hur attraktiva ens klasskompisar är, om detta vore syftet (notera dock att en sådan uppgift inte är en känslig personuppgift). Jag har vidare vidtagit följande åtgärder utöver det som svensk lag och unionsrätten föreskriver för att ytterligare öka forskningsdeltagarnas integritet:
 - i) Jurymedlemmarna har enbart sett bilden i ca 15 sekunder. Jurymedlemmarna har inte sett namnet på forskningspersonen, utan enbart en anonymkod.
 - ii) Jurymedlemmarna har inte känt forskningspersonerna. De allra flesta jurymedlemmarna bor i orter hundratals kilometer från Lund.
 - iii) I den forskningsreplikationsdata som kan erhållas på begäran finns inga namn, personnummer eller uppgifter om hemkommun.
 - iv) I den forskningsreplikationsdata som kan erhållas på begäran står inte uttryckligen för vilken kurs som vilket betyg tillhör. Detta görs för att undvika bakvägsidentifiering.

- v) Data har lagrats på universitets servrar, och inte i molntjänster såsom Dropbox.
- vi) Inga bilder på registrerade kommer publiceras i avhandlingen.

Sammantaget har alla regler kring etikprövning, samtycke, information till registrerade och anonymisering följts. Min bedömning kring etikprövning har stöd i offentliga uttalanden av expertmyndigheten. Anmälan, som består av ett antal frågor än att anmälaren pekar ut några formella fel, vilket ger dokumentet ett intryck av att samla på sig ett antal spekulationer i stället för att konkretisera sina misstankar. Dessa spekulationer hade anmälaren enkelt kunnat få besvarade genom att kommunicera direkt med mig.

Jag vill även påpeka två saker. För det första har ett antal individer hört av sig till LTH:s rektor med synpunkter kring forskningen. Hon har därefter spridit detta vidare i media. I flera av dessa fall har det visat sig att de kritiska personerna inte själva har varit med i studien. Precis som i fallet med denna anmälan hade sådana missförstånd kunnat undvikas genom mer kommunikation internt inom universitetet, snarare än att undertecknad ska löpa gatlopp i media. Att forskare fritt ska få forska är ett fundament i vår demokrati. Då ska man inte behöva fundera på om man riskerar att bli utsatt för medial smutskastning eller okynnesanmälningar där anmälaren inte har kollat upp vad som är en känslig personuppgift i etikprövningslagens mening.

För det andra har studien genomgått *peer review* och har publicerats i det som anses vara världens främsta tidskrift inom nationalekonomi för korta (under 2000 ord) vetenskapliga artiklar. Eftersom artikeln är tänkt att ingå i min avhandling, har den även lästs av en extern sakkunnig forskare, som har erfarenhet av dylik forskning på utseende. Vederbörande hade inga anmärkningar avseende vare sig forskningsetik, samtycke eller databehandling. Forskningsfrågan och metoden är med andra ord tydligt förankrade i litteraturen.

Eftersom jag är doktorand har mina handledare, läst och ställt sig bakom denna skrivelse. För juridiska frågor har vi haft stöd från medarbetare från universitetets juridikavdelning.

Adrian Mehic

Doktorand i nationalekonomi

Joakim Westerlund

Professor i nationalekonomi, huvudhandledare

Andreas Bergh

Docent i nationalekonomi, bihandledare